

עיראק בין איראן לארצות הברית – חתירה לאיזון

ירון שניידר ודניס סיטרינוביץ | 19 באפריל, 2023 | גיליון 1713

הממשלה החדשה בעיראק, הנשענת על תמיכת המחנה הפרו-איראני בפרלמנט, ובראשה מוחמד א-סודאני, חותרת בחודשים שחלפו מאז הקמתה לאיזון ביחסי החוץ בין איראן לארצות הברית, ובה בעת לשפר את היחסים עם שכנותיה הערביות של עיראק ועם טורקיה. מאמץ דיפלומטי זה, המשקף רצון לייצב את עיראק ולפתור בעיות יסוד בתחום הכלכלה והביטחון, עשוי להקל על הכוחות האמריקאים לפעול בשטח עיראק במסגרת הקואליציה נגד דאע"ש. באחרונה אף ניכרת ירידה במספר המתקפות המדווחות נגד הכוחות האמריקאים, המיוחסות ל"ציר השיעי", בשטח עיראק. עם זאת, כמשענת על תמיכה קואליציונית, ממשלת א-סודאני מספקת תמריצים וחיוזקים כלכליים למיליציות פרו-איראניות בעיראק באמצעות שיבוץ בעלי תפקידים מטעמן במוסדות השלטון וגם בהקמת חברה האמורה לספק להן הכנסות. התפתחויות פנימיות אלה ביחסי הממשלה עם המיליציות הפרו-איראניות עשויות לשפר את יכולתן ואת יכולת המשטר האיראני להשתמש בזירה העיראקית לפעילות צבאית אזורית- גם כזו המכוונת נגד ישראל.

ראש ממשלת עיראק, מוחמד א-סודאני, המכהן בתפקיד מזה כארבעה חודשים מטעם המחנה השיעי הפרו-איראני ("מסגרת התיאום"), מקדם מדיניות חוץ שאינה עולה בקנה אחד עם הקו התקיף של מנהיגי המיליציות השיעיות הפרו-איראניות כלפי ארצות הברית, ובפרט כלפי מעורבות הכוחות האמריקניים בעיראק, שהמיליציות קוראות להסתלקותם ואף ביצעו פיגועים נגדם. זמן קצר אחרי כניסתו לתפקיד, קבע א-סודאני בראש סדר היום של ממשלתו את הטיפול בנגע השחיתות, בבעיות ביטחון (ובמרכזן הלחימה בתאי הטרור של דאע"ש) ואת שיקום התשתיות האזרחיות הלקויות ברחבי עיראק, בדגש על מערכות החשמל והמים. בתחום החוץ, א-סודאני הבהיר שכדי להפוך את עיראק למדינה יציבה ומתפקדת, היא אינה יכולה להרשות לעצמה להיות חלק מאחד המחנות היריבים באזור או לשמש זירת מאבק אזורית, ואף לא לזנוח את הקשרים עם ארצות הברית.

א-סודאני פעל למימוש יעדי המדיניות הללו, פנימה והחוצה, מיד עם כניסתו לתפקיד. ראשית, הוא נקט צעדים להשתלט על כספים שנגזלו מאוצר המדינה עקב שחיתות שלטונית, ולניהול הליכים משפטיים נגד המעורבים בשחיתות מתקופת הממשלה הקודמת. בהקשר המדיני-ביטחוני, א-סודאני לא היסס להבטיח את תמיכת ממשלתו בנוכחות האמריקאית בשטח המדינה, לשם המלחמה המשותפת בארגון דאע"ש - הגם שמאבק זה סותר את עמדת

המיליציות השותפות לקואליציית השלטון. בראיונות שהעניק לתקשורת המקומית והבינלאומית שלח א-סודאני איתותי הרגעה לארצות הברית כי נוכחות כוחותיה עדיין נחוצה למאבק בטרור. בביקורו בארצות הברית פעל שר החוץ, פואד חוסיין, לגיבוש הבנות שיאפשרו הסרת סנקציות שהטילה ארצות הברית על בנקים עיראקים בשל הברחת כספים לאיראן ולמדינות נוספות. הבנות אלה אמורות לסייע לעיראק להתמודד עם משבר כלכלי שהלך והחריף בשל פיחות בערך הדינר העיראקי כל עוד הסנקציות האמריקאיות פגעו בהזרמת דולרים לעיראק.

ניכר כי אחרי שנפגש עם בכירי המשטר האיראני בטהראן, בראשית כהונתו, א-סודאני הבין כי ניהול המדינה מחייב אותו לשמור גם על יציבות הקשרים עם ארצות הברית, בין היתר עקב העוגן הכלכלי שיש למטבע האמריקאי בכלכלה העיראקית. על כן, הוא מבדל את ממשלתו מהעמדות הניציות של איראן והמיליציות הפרו-איראניות ביחס לנוכחות האמריקאית בעיראק ואף מעודד את ארצות הברית להשאיר את כוחותיה שם על שום חשיבותה לביטחונה של עיראק ולהושטת היד למדינות מערביות רבות, בעיקר כדי למשוך השקעות כלכליות למדינה.

בהקשר האיראני, א-סודאני ממשיך את המדיניות האמביוולנטית של קודמיו בתפקיד בהקשר זה. לצד הרצון להאריך את הנוכחות האמריקאית במדינה ממשיך א-סודאני לשמור גם על קשרים טובים עם ההנהגה האיראנית, כדי להפיג כל חשש בטהראן ממדיניות זו. בעת האחרונה אף ביקר בבגדאד מזכיר המועצה העליונה לביטחון לאומי של איראן, האדמירל עלי שמחאני, ונחתם הסכם ביטחוני בין שתי המדינות. על רקע זה, אין זה מפתיע שעיראק מיהרה לשבח את ההסכם שהושג באחרונה בין איראן לערב הסעודית, שעיראק הייתה המתווכת המרכזית בדרך אליו עד להעברת המקל לידי סין. הסכם זה משרת את האינטרס העמוק של עיראק לא להיעשות בעצמה זירת התגוששות בין איראן לערב הסעודית.

הצהרות א-סודאני ומהלכיו המדיניים כלפי איראן, ארצות הברית, העולם הערבי וטורקיה מלמדים על מאמציו להפחית את ההשלכות השליליות של היריבויות והסכסוכים האזוריים על עיראק. מדיניותו של א-סודאני באה לידי ביטוי בדיאלוג מתמשך מדיני וביטחוני עם איראן ועם ארצות הברית, בהידוק קשרי הכלכלה עם מדינות המפרץ הערביות ובניסיונות לגבש הבנות עם טורקיה בעניין חלוקת מקורות המים הטבעיים בין שתי המדינות ובסוגיה הכורדית.

במקביל, התמקדותו במאמץ לייצב את עיראק ולאפשר בה פיתוח כלכלי-אזרחי מיועדים לזכותו באמון הציבור ובאמון מצד הכוחות הפוליטיים שאינם נאמנים לאיראן. יצוין כי הציבור העיראקי לא העלה את ממשלה זו לשלטון בבחירות האחרונות, אלא קיבל אותה כברירת מחדל עם נטישת המועמד המתחרה, בעל הסיכויים הטובים יותר להרכיב ממשלה מוקתדא א-סדר. לא-סודאני ברור, אפוא, כי אם המצב הביטחוני והכלכלי בעיראק יחמיר, הממשלה בראשותו שהרכיב הממנה הפרו-איראני עלולה לאבד את הקרדיט שניתן לה על ידי סיעות הפרלמנט. היריבים הפוליטיים הטבעיים – ובראשם מוקתדא סדר – עלולים לראות זאת כשעת הכושר לתקוף אותה, אם לא בפרלמנט אזי ברחובות. אין מדובר בתרחיש היפותטי בלבד, בהתחשב

במחאה שהתפרצה בעיראק ב-2019 על רקע חברתי-כלכלי, אשר הביאה לידי ביטוי סנטימנטים אנטי-איראניים גם בקרב צעירים שיעים, ולוותה בהידרדרות המצב החברתי-כלכלי בשנים הבאות.

עם זאת, נראה שא-סודאני מכיר במגבלות הכוח של המדינה העיראקית בקונסטלציה הקיימת: מדינה שהמיליציות הפרו-איראניות הלכו והתחזקו בשטחה בחסות המעורבות האיראנית, וכעת הממשלה אף נשענת על תמיכתן הקואליציונית. על כן, א-סודאני פועל לרצות אותן באמצעות הטבות מוסדיות - בין שבמינוי נציגיהן לתפקידים ממשלתיים או, באופן חסר תקדים בעיראק, על ידי הקמת חברה ממשלתית שינהל ארגון הגג של המיליציות - "הגיוס העממי". חברת "אלמוהנדס" (הנושאת את שמו של עבד-אלמהדי אלמוהנדס, מפקד "הגיוס העממי" שחוסל לצידו של קאסם סולימאני על ידי ארצות הברית) אמורה לנהל פרויקטים תשתיתיים ארציים, שיהוו מקור הכנסה למיליציות, בדומה למודל הקיים במשמרות המהפכה של המשטר האיראני (ח'אתם אלנביאא'). המיליציות מצידן אמנם לא מביעות תמיכה בהבנות שגיבש א-סודאני עם ארצות הברית וחלקן אף מצהיר כי אינו מחויב למדיניות הממשלה, אך מאידך גיסא, בחודשים האחרונים חלה ירידה ניכרת במספר המתקפות של המיליציות הפרו-איראניות נגד הכוחות האמריקאים בשטח עיראק.

אשר לגישת הממשל האמריקאי ביחס לסוגיה העיראקית - דומה שאין חדש תחת השמש. הממשל אמנם מתמקד בסוגיות מגוונות אחרות ובראשן המערכה באוקראינה והמתרחבות הגוברת עם סין, ואלה דוחקות בסדר החשיבות את סוגיות המזרח התיכון בכלל ועיראק בפרט, אך עדיין הפגישות שנערכו בין בכירים אמריקאים לבין א-סודאני, וכן ביקורו של מזכיר ההגנה לויט אוסטין בעיראק באחרונה, מצביעים על אודות החשיבות שרואה הממשל בשמירת יציבותה של עיראק. נראה כי הממשל מוכן לתמוך בממשלת א-סודאני למרות היותה נתמכת על-ידי המיליציות השיעיות, בעיקר כדי למנוע בקשה עיראקית מהכוחות האמריקאים לסגת לחלוטין מהמדינה. זאת משום שהממשל מייחס חשיבות רבה לחניכת גופי הביטחון העיראקים במטרה למנוע חזרה של דאע"ש לזירה העיראקית. לשם כך, פקידי הממשל עודם מוכנים להפגין גמישות יחסית בכל הנוגע להקלות לממשלת עיראק, המאפשרות לה להמשיך ולנהל יחסים כלכליים עם איראן, ובכלל זה לייבא ממנה נפט וגז.

ועדיין, האתגר המשמעותי ביותר הניצב בפני ממשלת עיראק הוא נוכחות המיליציות השיעיות במדינה. אתגר זה רק הולך ומתחדד לנוכח ריבוי התקיפות מצד אותן מיליציות נתמכות איראן כנגד אינטרסים ובסיסים אמריקאים בסוריה, בנקמה על תקיפות שאלו סופגות מצד גורמים שונים במרחב הסורי. השתהות תגובתו של הממשל לתקיפות נגדו, עד תקיפתם של מתקני המיליציות הפרו-איראניות בדיר א-זור במארס 2023, מלמדת על חשש שתגובות אלו עלולות לפתוח "תיבת פנדורה" שתוביל להסלמה חמורה בעיראק, שהכוחות האמריקאים יתקשו לתת לה מענה ואשר תערער את הסדר הפוליטי והביטחוני במדינה.

מבחינת ישראל, מדיניות א-סודאני היא בבחינת "אליה וקוץ בה". היכולת של ארצות הברית להמשיך לפעול צבאית בעיראק ולהפעיל שם את השפעתה, היא אינטרס ישראלי ומדיניות ממשלת א-סודאני מקדמת אותו. אולם, אין בכך כדי להפחית את פעילות הכוחות המעורבים בציר השיעי, ובכלל זה משמרות המהפכה של איראן והמיליציות הפרו-איראניות, המתחזקות בחסות הממשלה הנשענת על מעורבותן ומקבלות כעת דיבידנדים כלכליים שטרם היו להן. יתר על כן, מהלכי ממשלת א-סודאני עד כה אינם מונעים את חופש הפעולה של המיליציות ואיראן באזור הגבול בין עיראק לסוריה – כפי שיעידו דיווחי התקשורת הזרה, שייחסה לישראל בחודשים האחרונים סיכולי הברחות נשק, דרך מעבר הגבול בין עיראק לסוריה, בתקיפות אוויריות.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט